

Рекомендована д. фармац. наук, проф. В. В. Трохимчуком
УДК 615:614.2:378.14

ЕВОЛЮЦІЯ ВИКЛАДАННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ УПРАВЛІННЯ У ФАРМАЦІЇ НА БАЗІ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

© М. В. Слабий

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

Резюме: проведено аналіз досліджень з організації та економіки фармації з багатоаспектної проблематики управлінського характеру за останні 25 років. Акцентовано увагу на питаннях, які повинні розглядатися у лекційному курсі та на семінарських заняттях з дисципліни «Організація та економіка фармації».

Ключові слова: управління, фармацевтична система, організація та економіка фармації, фармацевтична дидактика.

Вступ. Розвиток викладання дисципліни «Організація та економіка фармації» (ОЕФ) пов'язаний з появою у 1986 році навчального посібника Р. М. Піняжка та співавторів «Основы и методы управления в фармации», де вперше у вітчизняній фармацевтичній науці розглянуто загальні кібернетичні принципи управління на основі системного аналізу та синтезу [22]. Подано класифікацію методів управління, цікаво, що до таких віднесено методи визначення потреби в лікарських засобах як оригінальні для фармацевтичної складової системи охорони здоров'я. При цьому з позиції теорії управління практичну фармацію розглянуто як підсистему охорони здоров'я. Зазначимо, що аналогічний концептуальний підхід висвітлено у докторській дисертації В. І. Прокопишина «Теоретические основы и методические принципы интеграции медицинской и лекарственной помощи населению» [25].

У свою чергу, практичну фармацію можна розглядати як окрему систему, підсистемами якої є аптечна, промислова, аналітично-контрольна фармація тощо, а також кадрова складова, організація фармацевтичної допомоги в єдності з медичною допомогою, організація роботи аптечних закладів.

За останні 25 років в ОЕФ проведено низку наукових досліджень, опрацьовано науково-методичні матеріали з управлінської проблематики. Завданням вищої фармацевтичної школи є оперативне впровадження в навчальний процес інформації про результати таких досліджень з особливою увагою до глобальних проблем переходу фармацевтичного ринку України до ринкових відносин, а стандартів належної аптечної практики – до міжнародних вимог та критеріїв. Іншим актуальним завданням вищої фармацевтичної школи є відтворення у навчально-

му процесі ідеології та шляхів сучасного реформування охорони здоров'я в Україні та її фармацевтичної складової.

Методи дослідження. Використано наукометричний аналіз сукупності близько 40 авторефератів дисертацій з проблематики ОЕФ для аналізу та узагальнень актуальних напрямків та пропозицій впровадження результатів наукових досліджень в практику фармацевтичних закладів, пошуки нових форм діяльності з оптимізації лікарського забезпечення населення.

Результати й обговорення. Першим об'єктом нашого дослідження закономірно обрано напрям оптимізації кадрового забезпечення фармацевтичної галузі.

У широкому аспекті у 1983–1986 роках принципи розвитку аптечної служби відповідно до розвитку охорони здоров'я та народного господарства загалом розвинуті Д. С. Волохом [10,11,12], зокрема, за рахунок залучення фармацевтичного кадрового наукового потенціалу. Автор у 1986 році [10] обґрунтував ідею, методичні принципи та правові основи створення в Україні Республіканського науково-виробничого об'єднання «Фармація», ефективність діяльності якого вважається доведеною [9].

Борисенко Л. В. у 1987 році опрацювала принципи прогнозування кадрових ресурсів, а саме фармацевтичного та нефармацевтичного профілю, на основі прогнозу економічних параметрів аптечного господарства [5], де врахувала необхідність індивідуалізованого підходу до планування потреби у фармацевтичних кадрах кожної окремої спеціальності.

Мобільність фармацевтичних кадрів (у той самий період часу, що і дослідження Д. С. Волоха, Л. В. Борисенко) вивчав В. Л. Базарний, який у 1989 році захистив докторську дисертацію на тему «Теоретичні основи організації та управлі-

ння системою стійкості фармацевтичних кадрів» [2]. Автор розрахував, що у кінці 80-х років в Україні щорічний показник оновлення провізорських кадрів складав 7,2 %. Базарний В. Л. та співавт. [30] вивчав також проблеми соціально-психологічної адаптації випускників до умов аптечного виробництва.

Ярко Н. Б. провела статистичний аналіз структури фармацевтичних кадрів у розрізі областей України за 1983 та 1987 роки та їх динаміки за 1975–1985 роки [39]. Гром О. Л. і Ярко Н. Б. запропонували методiku аналізу та планування показників продуктивності праці персоналу аптек [14, 15] та зробили суттєвий внесок у розробку автоматизованої інформаційно-пошукової системи «Фармацевтичні кадри» з реляційною структурою інформаційного фонду, що інтегрально покладено в основу кандидатської дисертації Н. Б. Ярко [39].

Перехід аптечної системи до ринкової економіки відтворився і у проблематиці фармацевтичних кадрів. Відповідні вимоги до спеціалістів з вищою освітою опрацьовано Р. С. Скулковою [28]. Методологію вивчення потреби у спеціалістах аптечних закладів наведено у численних дослідженнях [3, 4, 6, 7]. У контексті кадрового потенціалу забезпечення фармацевтичного ринку в нових економічних умовах дослідив М. Л. Сятиня в 1997 році у кандидатській дисертації, де розглянув елементи мотивації студентів щодо вибору місця праці [31]. У 1990 році М. С. Пономаренко у докторській дисертації зазначив увагу на принципах, методичних основах та формах удосконалення системи післядипломного навчання провізорів [23]. Питання професійного самовизначення випускників фармацевтичних факультетів ВНЗ в умовах функціонування ринку праці як елемент обґрунтування аспектів управління соціально-трудовами відносинами висвітлено у кандидатській дисертації В. М. Назаркіної у 2002 році [20].

У докторській дисертації М. Л. Сятині [33] у 2004 році проведено аналіз напрямків розвитку фармацевтичної галузі України, що безпосередньо дотично до проблем становлення історичного розвитку підсистеми фармацевтичних кадрів [18, 32, 34, 35, 36]. Автор у співпраці з В. М. Толочком, М. С. Пономаренком та іншими науковцями зробив суттєвий внесок у розвиток системи підготовки та перепідготовки фармацевтичних кадрів.

Комплекс досліджень з управління трудовим потенціалом промислових фармацевтичних підприємств проведено Ю. С. Братішко [8], Л. Ю. Бабінцевою [1]. Кадровий потенціал таких виробничих підприємств за фахом, принципами підготовки, за виробничими функціями сут-

тєво відрізняється від персоналу аптечних закладів, проблематика його використання потребує окремих спеціальних досліджень, які, зокрема, враховують умови впровадження міжнародних стандартів якості, дотичні до питань інформатизації виробництва тощо.

Удосконаленню управління аптечними закладами в умовах перехідної економіки присвячено дослідження фактора ціноутворення на лікарські засоби [21], загальних аспектів управління [27], теорії логістичного управління [16], удосконалення організації контролю якості лікарських засобів [37, 38]. Управлінню якістю, в тому числі раціональної фармакотерапії в охороні здоров'я України, присвячено дослідження А. Б. Зіменковського [17] і Т. Б. Ривак [26].

Результати усіх вказаних досліджень доцільно використовувати у лекціях, семінарських заняттях зі студентами, слухачами у системі післядипломної підготовки провізорів з питань кадрового фармацевтичного менеджменту.

Розглянемо також дослідження, які базуються на засадах програмно-цільового планування та управління. Таку концепцію використано при організації спеціалізованих аптек В. П. Кузем у 1985 р. (геріатрична аптека), Я. О. Гриньків у 2012 р. (спеціалізована аптека для хворих на епілепсію), Н. А. Прилипко у 2012 р. (спеціалізована аптека з екстемпоральним виготовленням протитуберкульозних лікарських засобів) [19, 13, 24].

За допомогою комп'ютерної програми «Фармацевтичні кадри – соціальні аспекти (мотивація, ставлення до фаху)» та відповідної комп'ютерної бази даних вивчено потребу в інформації управлінського характеру провізорів різних спеціальностей [29].

Для реалізації ідеї неперервної професійної освіти опрацьовано концепцію, програму та навчально-методичне забезпечення такого навчання провізорів, зокрема, з фармакоеконіміки, інтегрованого із системою їх післядипломної підготовки. Для дистанційного навчання використано інтернет-сайт www.uspor.org.ua Фармакоеконіміка Українського відділу Міжнародного товариства фармакоеконімічних досліджень.

З урахуванням Концепції ВООЗ «Фокус на пацієнта», орієнтацію охорони здоров'я України на впровадження принципів та засад сімейної медицини опрацьовано напрямки, дидактичне забезпечення викладання майбутньої нової дисципліни – сімейна фармація на до- та післядипломному етапах підготовки провізорів. Для дотримання одного з базових принципів Конституції України – забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей над іншими інтересами (ст. 4) в правових та медико-соціальних аспектах охорони здоров'я на засадах біоети-

ки за нашою рекомендацією розроблено робочі навчальні програми з дисциплін «Сучасні проблеми біоетики» та «Біомедична етика» для студентів II курсу фармацевтичного факультету.

Висновки. На основі аналізу досліджень в галузі управління фармацевтичною службою

України систематизовано результати, які можна використовувати у навчальному процесі вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації України на до-, післядипломному етапах та в неперервній підготовці провізорів впродовж професійного життя.

Література

1. Бабінцева Л. Ю. Науково-методичне обґрунтування управління персоналом на фармацевтичних промислових підприємствах в умовах інформатизації фармацевтичного ринку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фармац. наук : спец. 15.00.01 «Технологія ліків та організація фармацевтичної справи» / Л. Ю. Бабінцева. – Київ, 2004. – 19 с.
2. Базарный В. Л. Теоретические основы организации и управления системой устойчивости фармацевтических кадров : автореф. дисс. на соискание ученой степени д-ра фармац. наук : спец. 15.00.01 «Технология лекарств и организация фармацевтического дела» / В. Л. Базарный. – Х., 1989. – 48 с.
3. Батюнина Е. В. Кадры нефармацевтических специалистов в аптечных учреждениях / Е. В. Батюнина, Л. В. Борисенко // Фармация. – 1985. – № 2. – С. 65-67.
4. Борисенко Л. В. Аспекты методологии планирования потребности в фармацевтических кадрах / Л. В. Борисенко, Л. В. Перекотий, А. А. Каширина // Фармация. – 1985. – № 2. – С. 33-36.
5. Борисенко Л. В. О разработке нормативов потребности в провизорских кадрах с учетом специализации / Л. В. Борисенко, Г. Г. Бронникова, З. Н. Коробова // Советское здравоохранение. – 1981. – № 10. – С. 15-18.
6. Борисенко Л. В. О разработке нормативов потребности в провизорских кадрах с учетом специализации / Л. В. Борисенко, Г. Г. Бронникова, З. Н. Коробова // Советское здравоохранение. – 1981. – № 10. – С. 15-18.
7. Борисенко Л. В. Определение потребности в фармацевтических кадрах и планирование их подготовки / Л. В. Борисенко, Г. Г. Бронникова, З. Н. Коробова // Фармация. – 1980. – № 2. – С. 19-23.
8. Братішко Ю. С. Методика оцінки ефективності використання трудового потенціалу фармацевтичних підприємств / Ю. С. Братішко // Вісник фармації. – 2008. – № 2. – С. 43-45.
9. Волох Д. С. Ефективність управління науково-технічним прогресом в умовах роботи об'єднання «Фармація» / Д. С. Волох, В. М. Толочко // Фармацевтичний журнал. – 1985. – № 5. – С. 68-70.
10. Волох Д. С. Исследования по повышению эффективности управления лекарственным обеспечением населения на региональной основе : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. фармац. наук : спец. 15.00.01 «Технология лекарств и организация фармацевтического дела» / Д. С. Волох. – Х., 1986. – 15 с.
11. Волох Д. С. Новые формы и методы работы аптечных учреждений / Д. С. Волох // Социальная гигиена, организация здравоохранения и история медицины : респ. междувед. сб. – К. : Здоров'я, 1983. – Вып. 14. – С. 71-76.
12. Волох Д. С. Управление лекарственным обеспечением на основе организации объединений / Д. С. Волох // Фармация. – 1985. – № 3. – С. 5-8.
13. Гриньків Я. О. Інформаційне забезпечення фармацевтичної допомоги при епілепсії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фармац. наук : спец. 15.00.01 «Організація фармацевтичної справи, технологія ліків та судова фармація» / Я. О. Гриньків. – Л., 2012. – 36 с.
14. Гром О. Л. Експертна оцінка факторів, які впливають на продуктивність праці аптечних працівників / О. Л. Гром, Н. Б. Ярко // Фармацевтичний журнал. – 1987. – № 6. – С. 68-70.
15. Гром О. Л. Изучение влияния квалификационной структуры кадров на эффективность работы аптечных управлений в рамках научно-производственного объединения «Фармация» / О. Л. Гром, Н. Б. Ярко // Фармация. – 1987. – Т. 36, № 6. – С. 7-10.
16. Громовик Б. П. Теоретико-методологічні та прикладні засади логістичного управління фармацевтичними підприємствами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра фармац. наук : спец. 15.00.01 «Технологія ліків та організація фармацевтичної справи» / Б. П. Громовик. – К., 2005. – 41 с.
17. Зіменковський А. Б. Наукове обґрунтування концептуальної моделі управління якістю в охороні здоров'я України шляхом системного розвитку медичної стандартизації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра мед. наук : спец. 14.02.03 «Соціальна медицина» / А. Б. Зіменковський. – К., 2007. – 34 с.
18. Історія фармації України / [Р. В. Богатирьова, Ю. П. Спіженко, В. П. Черних та ін.]. – Х. : Прапор, Вид-во УкрФА, 1999. – 799 с.
19. Кузь В. П. Программно-целевое планирование организации гериатрических аптек : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. фармац. наук : спец. 15.00.01 «Технология лекарств и организация фармацевтического дела» / В. П. Кузь. – Х., 1985. – 21 с.
20. Назаркіна В. М. Наукове обґрунтування аспектів управління соціально-трудохими відносинами у фармацевтичній галузі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фармац. наук : спец. 15.00.01 «Технологія ліків та організація фармацевтичної справи» / В. М. Назаркіна. – К., 2002. – 21 с.
21. Немченко А. С. Основные направления совершенствования

- шенствования ценообразования и организационно-экономической деятельности торгово-производственных структур фармацевтического рынка : автореф. дисс. на соискание ученой степени д-ра фармацевт. наук : спец. 15.00.01 «Технология лекарств и организация фармацевтического дела» / А. С. Немченко. – Х., 1992. – 45 с.
22. Основы и методы управления в фармации : уч. пос. для студ. фарм. инст-тов и фак-тов / Р. М. Пинякко, Б. Л. Парновский, О. Л. Гром, А. Й. Дацко. – К. : Вища школа, 1986. – 345 с.
23. Пономаренко Н. С. Организационные принципы, методические основы и формы совершенствования системы последилового обучения провизоров : автореф. дисс. на соискание ученой степени д-ра фармацевт. наук : спец. 15.00.01 «Технология лекарств и организация фармацевтического дела» / Н. С. Пономаренко. – Х., 1990. – 46 с.
24. Прилипко Н. А. Системный підхід до вивчення інтеграції регіональної медичної та фармацевтичної допомоги хворим на туберкульоз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фармацевт. наук : спец. 15.00.01 «Технологія ліків, організація фармацевтичної справи та судова фармація» / Н. А. Прилипко. – Л., 2012. – 26 с.
25. Прокопишин В. И. Теоретические основы и методические принципы интеграции медицинской и лекарственной помощи населению : автореф. дисс. на соискание ученой степени д-ра фармацевт. наук : спец. 15.00.01 «Технология лекарств и организация фармацевтического дела» / В. И. Прокопишин. – Х., 1987. – 32 с.
26. Ривак Т. Б. Клініко-фармацевтична складова концептуальної моделі раціональної фармакотерапії в охороні здоров'я України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фармацевт. наук : спец. 15.00.01 «Технологія ліків, організація фармацевтичної справи та судова фармація» / Т. Б. Ривак. – Л., 2012. – 23 с.
27. Скрильова Н. М. Удосконалення управління аптечними закладами в умовах перехідної економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фармацевт. наук : спец. 08.06.02 «Підприємство, менеджмент та маркетинг» / Н. М. Скрильова. – Л., 1998. – 19 с.
28. Скулкова Р. С. Сучасні професійно-посадові вимоги до спеціалістів з вищою фармацевтичною освітою / Р. С. Скулкова // Фармацевтичний журнал. – 1996. – № 5–6. – С. 54–57.
29. Слабий М. В. Аналіз стану та шляхи оптимізації системи фармацевтичних кадрів в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра фармацевт. наук : спец. 15.00.01 «Технологія ліків та організація фармацевтичної справи» / М. В. Слабий. – Л., 2010. – 46 с.
30. Социально-психологические проблемы адаптации выпускников к условиям аптечного производства / В. Л. Базарный, И. М. Раздорская, Н. С. Степашев, Г. Н. Лозутова // Проблемы организации и управления аптечной службой : научн. тр. / под ред. А. И. Тенцовой. – М., 1981. – Т.19. – С. 186–192.
31. Сятиня М. Л. Оптимізація медикаментозного забезпечення населення України в нових економічних умовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фармацевт. наук : спец. 15.00.04 «Організація та економіка фармації» / М. Л. Сятиня. – Львів, 1997. – 24 с.
32. Сятиня М. Л. Розвиток аптечної справи у середньовічній та новочасній Україні / М. Л. Сятиня // Фармацевтичний журнал. – 1998. – № 4. – С. 45–57.
33. Сятиня М. Л. Теоретичні та організаційно-технологічні основи лікарського забезпечення населення за умов реформування фармацевтичної галузі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра фармацевт. наук : спец. 15.00.01 «Технологія ліків та організація фармацевтичної справи» / М. Л. Сятиня. – К., 2004. – 38 с.
34. Сятиня М. Л. Фармацевтична справа в Україні : Минуле. Сьогодні. День прийдешній / М. Л. Сятиня. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1998. – 334 с.
35. Сятиня М. Л. Фармація в Радянській Україні 30-х років / М. Л. Сятиня // Фармацевтичний журнал. – 1998. – № 5. – С. 10–15.
36. Сятиня М. Л. Аптечное дело в Украине в 20-х годах / М. Л. Сятиня // Провизор. – 1998. – № 10. – С. 32–33.
37. Хмельницька О. А. Удосконалення організації контролю якості лікарських засобів на регіональному рівні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фармацевт. наук : спец. 15.00.01 «Технологія ліків та організація фармацевтичної справи» / О. А. Хмельницька. – Х., 2007. – 21 с.
38. Шишкіна І. В. Науково-практичні засади з оптимізації діяльності територіальних органів контролю якості лікарських засобів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фармацевт. наук : спец. 15.00.01 «Технологія ліків, організація фармацевтичної справи та судова фармація» / І. В. Шишкіна. – Х., 2011. – 24 с.
39. Ярмо Н. Б. Организационно-экономическое совершенствование управления фармацевтическими кадрами на примере Украинской ССР : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. фармацевт. наук : спец. 15.00.01 «Технология лекарств и организация фармацевтического дела» / Н. Б. Ярмо. – Львов, 1990. – 23 с.

ЭВОЛЮЦИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРОБЛЕМАТИКИ УПРАВЛЕНИЯ В ФАРМАЦИИ НА БАЗЕ СОВРЕМЕННЫХ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

М. В. Слабый

Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого

Резюме: проведен анализ исследований по организации и экономике фармации с многоаспектной проблематики управленческого характера за последние 25 лет. Акцентировано внимание на вопросах, которые должны рассматриваться в лекционном курсе и на семинарских занятиях с дисциплины «Организация и экономика фармации».

Ключевые слова: управление, фармацевтическая система, организация и экономика фармации, фармацевтическая дидактика.

TRAINING EVOLUTION PROBLEMS MANAGEMENT IN PHARMACY BASED ON THE BASIS OF CURRENT SCIENTIFIC RESEARCH

M. V. Slabyi

Lviv National Medical University by Danylo Halytskyi

Summary: the analysis of research on the organization and economics of pharmacy with multidimensional managerial issues for the last 25 years was conducted. The attention is focused on the issues that should be considered in lecture courses and seminars on the discipline "Management and Economics of Pharmacy."

Key words: management, pharmaceutical system, management and economics of pharmacy, pharmaceutical didactics.